

AKTIVNOST NASTAVNIKA I NASTAVNI PROCES

Aktivnost nastavnika zahteva i povoljne uslove koji pomažu da se razvijaju interesovanje i volja za savlađivanje sadržaja određenog predmeta i motivišu vaspitanici (pitomci i slušaoci) za dalji rad.

Prvi čas je i prvi korak u toj aktivnosti. To je obično prvi susret nastavnika i vojnika, pitomca i slušaoca. Aktivnost nastavnika sasvim konkretno stupa tada „na scenu”. Sa koliko pedagoškog takta, odmerenosti, elastičnosti, realnosti i objektivnosti će nastupiti, kojim rečima sve to objasniti, postaviti prve zahteve, kako će uspostaviti kontakt, nije bez značaja. To je momenat kad se nastavnik obavezuje i postavlja obaveze svojim vaspitanicima. Tada on konkretno ukazuje na potrebu izučavanja svog predmeta i značaj koji ima za njihovo osposobljavanje, njegovo mesto u programu, koja će znanja, veštine i navike steći njegovim izučavanjem, koliki je fond časova, koji metod ili oblik rada će dominirati, način ocenjivanja i sl. Pored toga, on tada ukazuje i na potrebu sistematskog rada, podvlači šta zahteva od svojih vaspitanika, šta je osobito važno i najbitnije, navodi udžbenike i postavlja zahteve za pribeleške i sl. Ali u svemu ovome treba biti realan i obazriv, naročito sa početnicima. Jer ako svi nastavnici za desetak svojih predmeta postavljaju posebne zahteve za obim nastavne građe, broj obaveznih stranica literature kao i drugo, može se, umesto pozitivne motivacije, postići suprotan efekat.

Nekad je korisno još na samom početku rada putem testa (skraćenog, obične liste osnovnih pitanja) steći uvid u predznanja pitomaca. Podacima i rezultatima iz testa nastavnik se koristi veoma pažljivo. Negativni rezultati neke mogu i da obeshrabre. „Ne želim da znam rezultat testa, jer je sigurno ispod svake kritike” — piše jedan pitomac na kraju upitnika. Povoljnim rezultatima nastavnik se obilno koristi i oslanja se na njih u daljem radu.

Na prvim časovima nastavnik svojom stručnom, psihološko-pedagoškom (andragoškom) spremom i ostalim kvalitetima postavlja svoje prve „cigle” u nastavnom procesu. Tada vaspitanici stiču i prva nova znanja, veštine i navike na osnovu kojih zauzimaju svoj stav prema predmetu i kvalitetu samog nastavnika. Kakav će utisak ostaviti aktivnost nastavnika kroz tih prvih desetak (možda i dvadesetak) časova, tek će se docnije jasnije videti. Ali su prvi znaci sa časa: pažnja, interesovanje, primerna disciplina, postavljanje umesnih pitanja, određena psihička svežina i sl. dobar pokazatelj, pogotovo za novog — mladog nastavnika. Za predmete u kojima preovlađuje praktično vežbanje, najbitnije je pravilno, brzo, skladno, spretno i vešto pokazivati radnje i pokrete. Od toga u mnogome zavisi dalji uspeh.

Na prvim časovima nastavnik stvara povoljne uslove za uspešnu primenu ostalih oblika rada. Tako će na prvom času konsulta-

cije objasniti kako će se ona dalje sprovesti. Čak će se i sam staviti u nekoliko konkretnih uloga. On će ovo uspešno sprovesti ako prvo ukratko objasni, pa onda postavi pitanje (nejasno ili nedovoljno jasno) a tek tada u ulozi pitomca odgovara. Ako je potrebno daje i izvesna dopunska objašnjenja.

Na prvih nekoliko časova konsultacije, pitomci i slušaoci treba da shvate njihovu korisnost, posebno za razvijanje borbe mišljenja. Na sličan način nastavnik će postupiti i kod drugih oblika rada. Od uspeha ovih prvih časova rada zavisice uveliko formiranje stava prema nastavnom sadržaju, dalji rad pitomaca i savlađivanje nastavne građe. Aktivnost nastavnika je tada pod „reflektorom” vaspitanika, s jedne, i ličnom odgovornošću pred samim sobom i pretpostavljenim starešinama, s druge strane. Sve što je uradio sa uspehom pogodovaće nastavnom procesu i stvaranju povoljne nastavne atmosfere, a svaki, pa i mali „kiks” otežavaće mu i usporavati dalji rad.

Naredni, sve složeniji oblici rada i pojedine nastavne situacije takođe znatno utiču na nastavni proces i stvaranje željene nastavne atmosfere.

Disciplina kao opšti preduslov uspešne aktivnosti veće grupe ljudi, posebno nastavne, utiče i na stvaranje nastavne atmosfere. Mada su opšti zahtevi u izgrađivanju, učvršćenju i razvijanju svesne i čvrste disciplinovanosti poznati, ovde se postavlja pitanje adekvatnog reagovanja na sve one konkretne situacije u kojima pojedinci manje ili više ometaju i usporavaju normalan rad. Najčešće se to ispoljava u neurednom odevanju, poluglasnom razgovoru, došaptavanju drugu pri usmenom odgovaranju, prepisivanju zadataka, zadirkivanju druga za vreme časa i sl. Ali na disciplinu na času nepovoljno se odražava i glasan smeh drugu koji slabo odgovara, listanje knjige ili beleške, nepažljivo zaoštavanje olovke, nepropisno sedenje, zevanje, naslanjanje glave na obe ruke, zveckanje sitnim predmetima, često pomeranje na sedištu, gledanje kroz prozor, šaranje po klupi i sl.

Sigurno je da nastavnik nema „gotovih” rešenja za svaki pojedinačan oblik nediscipline. Ali je važno da pravovremeno to uoči i odabere najbolji momenat kada će ispoljiti svoj uticaj saobrazno nastavnoj situaciji, konkretnim uslovima i potrebi smišljenog, sistematskog, organizovanog i vaspitnog delovanja. Od posebnog je značaja adekvatno reagovati. Ovo je zapravo i najteži zadatak nastavnika — vaspitača. On je težak, jedno zbog toga što se upućuje javni prekor, upozorenje, opomena, pretnja, savet ili pouka pojedincu, a drugo što nastavnik nije očekivao takvu pojavu pa, posebno ako je nov i neiskusn, nije u mogućnosti da brzo i efikasno nađe najbolje rešenje. Iskustvo pokazuje da je za pojedinca dovoljan i pogled nastavnika da se spreči nedisciplina, a nekog će morati javno da opomene, naravno u pogodnom momentu i na prikladan način. Nekad će to učiniti na početku, a nekad pri kraju časa. To će nastavnik da oceni. Ali pri završnoj analizi obavezno će šire obuhvatiti i disciplinu, sa posebnim osvrtom na prestupe. Ako njih nema pohvaliće svoje slušaoce, pitomce. Preduzete mere moraju biti vaspitno odmerene prema pojedincu i grupi, pojavi i težini

greške. Svako preterivanje može imati negativnije posledice nego da nismo uopšte reagovali.

Veoma je teško odmah proceniti koji su motivi nediscipline i koliki je stepen svesnosti njenih nosilaca, iako je to neophodno imati u vidu pri izboru načina reagovanja. Dok jedni to čine nesvesno, drugi to rade svesno, ali ne i sa namerom da ometaju čas već samo da pomognu „dobrom drugu“, „izvuku ga iz krize“ itd. Neki to opet čine da skrenu pažnju na sebe, da se „osvete“ nastavniku zbog neke nepravde i sl. Veoma je teško nabrojati sve uzroke pojava sitne nediscipline, a još teže i odgovornije efikasno delovati vaspitavajući i izgrađujući pri tom potrebnu nastavnu atmosferu.

U praksi dolazi do čudnih pojava. Pošto nije našao pravo rešenje, nastavnik prekida dotadašnje izlaganje ili proveravanje pojedinaca, diže nedisciplinovanog da odgovara i sl. Možda je to nekad „dobra“ mera, ali to liči više na osvetu. Zar vaspitač sme to da pokaže? Neki nastavnici ovakve pamte i češće ih proveravaju, duže im drže slabu ocenu ili im namerno postavljaju najteža pitanja. Sigurno je da ni to nije dobra vaspitna mera. Nastavnik daje slabu ocenu zbog nediscipline na času, a da se uopšte ne zapita za pedagoške posledice. Zbog nediscipline on udaljuje vaspitanika sa časa, iako to nijednim propisom nije predviđeno. Zašto se nastavnik ne upita da li će ga sutra slušati pitomci ili će još razmišljati o proteklom času i konfliktu? Neki nastavnici glasno prete, a neki ne preduzimaju ništa, već sakupljaju greške pa ih odjednom saopšte nadležnom starešini.

Poseban značaj u stvaranju discipline i povoljne nastavne atmosfere ima jedinstveno delovanje svih nastavnika i ostalih faktora vaspitanja i preduzimanje istih ili bar sličnih mera za iste greške. To je zaista teško obezbediti s obzirom na to da su različite i ličnosti nastavnika i procene pojedinih nastavnih situacija i grešaka pojedinaca. Međutim, osnovna težnja za jedinstvenim delovanjem mora biti jasno ispoljena kod svih vaspitnih mera i uticaja. Grubi subjektivizam i zastranjivanje ma u kom pogledu nanose više štete nego da ništa nismo preduzeli.

Način proveravanja i ocenjivanja doprinosi aktivnosti i stvaranju nastavne atmosfere. To je jedan od najosetljivijih problema u nastavnom procesu. On je ne samo izraz opštih i posebnih sposobnosti pojedinaca i celine, već i priznanje vaspitaniku za uloženi napor u procesu sticanja znanja, veštine i navika. To je, ekonomski rečeno, nagrađivanje prema radu.

Osnovne postavke za ocenjivanje date su u Pravilniku o vojnim školama, ali nije dat, niti može biti tačno propisan, proces njegove realizacije kroz nastavni proces.

Poznavanje svih osnovnih elemenata za formiranje pravedne, realne i objektivne ocene omogućiće nam i olakšati uspešan rad. Da li nam je uvek poznato koliko gradiva i kako pitomac da iznese, napiše ili praktično pokaže, objasni ili nacрта da bi dobio određenu ocenu? Da li se pri davanju ocene povodimo za lepim i tečnim kazivanjima, na račun sadržine, logičke povezanosti i sposobnosti

samostalnog izražavanja? Da li su nam poznate intelektualne i druge sposobnosti pitomca koje bi takođe trebalo imati u vidu pri odmeravanju visine ocene, mada ovo nije, niti treba da bude, presudan činilac. Da li nekima ne postavljamo redovno teža, a drugim lakša pitanja? Da li preduzimamo mere da sve u određenoj grupi ocenimo na istim pitanjima i zadacima s obzirom na to da je tu nastavnik u mogućnosti da najobjektivnije proveri postignuto znanje, veštine i navike? Da li primenjujemo i pravilno se koristimo svim postojećim vrstama proveravanja i ocenjivanja, ili pak dominira jednostranost? I na kraju, kako postupamo sa onim pojedincima koji prepisuju zadatke i koriste se nedozvoljenim sredstvima da bi obmanuli nastavnika? U praksi to jedni rešavaju „po kratkom postupku” — jednostavno udalje pitomca sa časa, drugi mu oduzimaju rad i daju nov zadatak, dok mu treći zato smanjuju ocenu. Ima nastavnika koji, da ne bi uznemiravali ostale, ništa ne preduzimaju već samo evidentiraju slučaj, a odgovarajuće mere docnije preduzimaju, nakon procene svih konkretnih uslova i okolnosti. Ovakav postupak je verovatno najprihvatljiviji. Prepisivanje i korišćenje tzv. nedozvoljenih sredstava neki čak smatraju svojim „đačkim pravom”, ali iz tog proističe dužnost i obaveza nastavnika da obezbedi takve uslove rada i zadatke gde se ne može „krasti” tuđe znanje niti služiti nedozvoljenim sredstvima.

Da li pri usmenom proveravanju taktički i odmereno upozoravamo pojedince na greške s obzirom na to što se to odražava i na ostale prisutne? Ako unosimo elemente potcenjivanja znanja i sposobnosti ili ma kojim drugim načinom nedovoljno vaspitno delujemo, mnogo je bolje pasivno ostati iako i to nije dobro rešenje. Da li vodimo dovoljno računa pri formiranju prve ocene, posebno slabe? Da li naš postupak pruža nade za dalju borbu, bolji uspeh i veću ocenu i kako vaspitno utiče? Sigurno je da ima još sličnih pitanja, ali i ova jasno ukazuju na potrebu da svaki nastavnik još u samom početku ima sasvim jasnu koncepciju u organizovanju i sprovođenju vaspitnih mera ako želi da i ovim putem razvije povoljnu nastavnu atmosferu.

U praksi se čine nedozvoljene greške: u prvo vreme se, npr., namerno daju niske ocene, da bi se docnije, pri kraju semestra ili završetku izučavanja predmeta, osetno ublažio kriterij i postigao visok rezultat. Takvo postizanje visoke ocene, davanje prekomernog broja slabih iz jednog predmeta, neopravdano umanjivanje ocene za praktičan rad zbog slabijeg teoretskog poznavanja građe ili obrnuto, nedozvoljene su mere nastavnika jer oni tim znatno utiču na formiranje negativnog stava prema predmetu, ličnosti nastavnika i nastavnoj atmosferi. O svemu tome se na javnim sastancima malo čuje, pogotovo od pitomaca.

Veština demonstriranja. Ne ulazeći šire u relativno poznate uslove i mogućnosti primene raznovrsnih nastavnih sredstava u procesu sticanja znanja, veština i navika, zadržaćemo se samo na nekim aktuelnim momentima. Vaspitanici znaju visoko da cene upornost i istrajnost nastavnika da obezbedi i iskoristi nastavna

sredstva. Međutim, u praksi mnogi novi i neiskusni nastavnici olako prelaze preko ovoga. Najčešće ih neblagovremeno pripremaju, izbegavaju da se koriste i onim što imaju, za rad uzimaju „asistente” itd. Slabo se koriste velikim mogućnostima savremenih sredstava ili pojedine prenaplaćavaju. Neki često primenjuju ista (šeme, skice, grafikoni) sredstva na jednom času, dok drugi i to odbacuju sa motivacijom da je malo vremena, da se ne može sve stići i sl. Pojedina sredstva se koriste formalno i nabrzinu. Crtanje ili pisanje na tabli i ponovno brisanje takođe nisu za pohvalu jer je bolje da se blagovremeno popravi nego da se ostane kod pogrešnog. Sve te pojave jasno ukazuju na nedovoljnu, nepotpunu i površnu pripremu za nastavu, a i neodgovornost prema zadacima.

Činjenica je da nastavnici formiraju svoje sposobnosti demonstriranja nastavnim sredstvima tokom čitavog rada i stalno ih usavršavaju. Saobrazno sadržaju predmeta i svojim ličnim osobinama oni ih ne stižu sa jednakim uspehom. Jedni dugo ostaju početnici, i tek kada postanu dovoljno samokritični u oceni svog rada kreću dalje, razvijaju i usavršavaju ovu veštinu. Kod drugih, iskusnijih, to ide lakše. Ali i oni nisu za sva vremena rešili veštinu demonstriranja.

Upotreba nastavnih sredstava doprinosi većoj efikasnosti obuke, potpunijem radu, stvaranju interesovanja, vežbanju pažnje i pamćenja, jasnijim predstavama i bržem procesu saznanja. Ali kod izvesnog gradiva nije moguće primeniti očigledna sredstva već samo navesti primere koje treba blagovremeno izabrati i svestrano sagledati njihovu vrednost i opravdanost. Iskustvo pokazuje da treba odabirati svaki primer. Pri tome treba paziti da svaki ima i vaspitnu i obrazovnu vrednost jer bi se, inače, moglo desiti da postanu predmet podsmeha i povod za razne nadimke nastavnicima.

Poseban značaj u obuci ima neposredno (lično) pokazivanje radnji i pokreta. Precizna uvežbanost, spretnost, tačnost, lakoća i slične vrline demonstratora, izgrađene veštine i navike deluju veoma impresivno i uverljivo. I obratno, nespretno i netačno pokazivanje može poslužiti za podsmeh. Češće ponavljanje može samo da koristi. Samozadovoljstvo da nema potrebe ponovo „gubiti” vreme sveti se svakom nastavniku. Mnogo se brže zaboravlja nego što traje proces sticanja znanja, veština i navika. Zato ponovno pokazivanje neće štetiti. Umešnost je sastavni i nerazdvojni deo metoda i oblika rada, ali i važan element čitavog nastavnog procesa.

Vanredne situacije u nastavnom radu. Tu podrazumevamo sve one momente kada pojedinac izostaje sa redovne nastave. To je, npr. momenat kada se pitomac posle izvesnog odsustvovanja zbog bolesti ili drugog razloga, ponovo pojavi na nastavi. Već na prvom času ili pogodnoj pauzi bilo bi korisno, neophodno pa i obavezno da nastavnik na pogodan način stupi u neposredan kontakt s njim. Razgovor bi morao da bude smišljen, odmeren i obazriv. Nije poželjno pokazati veliku radoznalost: gde je bio, zbog čega, da li je šta učio, posebno iz njegovog predmeta i sl. Dobar nastavnik već ranije o tome zna i pri prvom susretu izražava zadovoljstvo što je pitomac opet u svom kolektivu, što će moći da nastavi rad, i obe-

čava mu svoju pomoć u savlađivanju pređene nastavne građe. Zbog odsutnosti, ovakvi pojedinci su mogli ostati neocenjeni, te je potrebno i sa tim računati. Zavisno od toga u kojoj je fazi nastavni rad i od mogućnosti pojedine ličnosti nastavnik će sam odlučiti koliko mu vremena ostavlja da postigne izgubljeno i odrediti približan (ako ne može tačan) termin za proveravanje i ocenjivanje. Slično će biti i kod ostalih nastavnika. Ali pojedinac može i pre zakazanog termina da se javi da je spreman i želi da bude proveren i ocenjen. To je sasvim pozitivno i treba mu omogućiti da pokaže rezultate rada. Ali se može ispostaviti da ne daje zadovoljavajuće odgovore (precenio svoje snage). Kako sada postupiti? Treba prekinuti proveravanje uz prikladan savet i ne dati ocenu, jer bismo davanjem slabe ocene, sve što smo pozitivno postigli, tim jednim gestom brzo i lako uništili. Potom treba zakazati nov realan rok. Druga, najčešća situacija je da se pojedinac pri prvom susretu sa velikim zadovoljstvom složi i prihvati termin kao najbolje rešenje, ali pred zakazano vreme proveravanja ili na sam taj dan izjavljuje da još nije sasvim spreman i zahteva odlaganje proveravanja, sa veoma različitim, a često i neuverljivim razlozima.

Kad se radi o većem broju izgubljenih časova nastave dobro je da se pojedincu samo predoči šta je sve pređeno za to vreme, upozori na ozbiljnost i značaj materije i omogući mu se da se za dan-dva (dok se informiše kod svojih drugova, pregleda poglavlja udžbenika, sagleda broj i obim pitanja, kao i broj stranica) javi i sam izjasni o mogućem roku. Ako je po oceni nastavnika rok objektivno ili čak i približno realan, obavezno ga treba prihvatiti. Može da se desi da pitomac koji je bolovao nema dovoljno prikladne literature, ima slabu pomoć u kolektivu, ne uspeva postići svoj raniji nivo te postaje nezadovoljan, bezvoljan, malodušan, nezainteresovan, zadovoljan i minimalnim uspehom i prolaznom ocenom i sl. Od toga kako će mu se pomoći zavise njegov dalji uspeh, rad i zadovoljstvo. U celini uzev i ovaj momenat konkretnog rešavanja pojedinih slučajeva neposredno i posredno utiče na nastavni proces i atmosferu.

Što se tiče proveravanja i ocenjivanja onih koji su zbog izdržavanja kazni izgubili više časova, problem se može rešiti kao i kad su u pitanju oni što su došli sa lečenja. Ovde je mnogo važnije kakav će odnos u daljem radu zauzeti nastavnik pa i kolektiv. Ne bi bilo dobro ako bi se tom pitomcu postavljala teža pitanja i zadaci, osetno smanjivale ocene, oštrije nego drugim zameralo zbog propusta u radu, i ako bi ga omalovažavali kao ličnost itd. Odnosi kolektiva mogu da se kreću od sažaljenja i saosećanja, solidarisanja sa takvim postupcima, pa do izbegavanja druženja i izvesne izolacije takvih pojedinaca. U ovim situacijama se odnos mora podesiti na osnovu težine učinjene greške i poznavanja dotične ličnosti. No u svakom slučaju treba izbegavati prenaplašenu oštrinu postupka, ali i liberalan odnos. Ma kakav bio postupak nastavnika on neće ostati nezapažen i bez odraza na ponašanje i postupak pojedinaca i kolektiva, te će imati određeni uticaj na razvijanje čitavog nastavnog procesa i atmosfere.

Razlozi zbog kojih pitomci odsustvuju sa nastave su mnogo-brojni i različiti: smrtni slučaj, teška bolest u porodici, neslaganje roditelja koje može biti različitih razmera, razne elementarne nepogode koje povremeno potresaju pojedine krajeve i slično. Naš odnos prema pojedincu zavisice od slučaja, pri čemu moramo imati u vidu da jedni teže, drugi lakše i brže preživljavaju lične i porodične teškoće, jedni će duže, a drugi kraće vreme biti nedovoljno aktivni na nastavi. Povlačenje u sebe, izbegavanje druženja, bezvoljnost, preosetljivost na primedbe, sporost u radu, primetna odsutnost na časovima, slaba koncentracija i slične pojave kod pojedinaca ne bi smele ostati nezapažene. Za uspešno delovanje u ovakvim i sličnim situacijama nameće se potreba svestranog poznavanja osobina svojih vaspitanika. Jer kako ćemo zapaziti i oceniti promene u ponašanju ljudi ako ranije nismo poznavali i sagledali osobine svakog pojedinca?

U posebnoj situaciji nalaze se nastavnik i njegova grupa kad im neko prisustvuje času, pogotovo kad su to nadležni za kontrolu i pomoć u nastavi. Prisustvo kontrolnih organa unosi posebne momente i utiče, naročito na mlađe, nove, a i na znatan deo starijih, već iskusnih nastavnika. Možemo pretpostaviti da se nastavnik podjednako zalaže i kod predavanja, objašnjavanja, proveravanja, konsultacije, pokazivanja radnji i pokreta i dr., ali je sigurno da u nečem ispoljava više veštine, sklonosti i sposobnosti, a u drugom manje. Možda je nastavnik baš za taj dan (čas) planirao da proveri znanje onih koji slabije znaju ili već imaju slabe ocene! Pa zar kontrola mora da sluša baš taj razgovor? A možda mu je ostalo i poneko pitanje iz pređene teme, pa je planirao da to obradi. Zar i to treba da sazna kontrola? Da bi „očuvao“ autoritet grupe, svoj i predmeta, nastavnik tada primetno i namerno postavlja lakša pitanja pitomcima, proverava bolje i najbolje itd. Veoma su retki oni časovi gde se nastavnik može pohvaliti da je kontrola došla u „pravi čas“ da je sve bilo kao i obično i bez ikakvih primedbi.

No, povremena kontrola nastavnog rada ima i dobrih strana pre svega u tome što nastavnik, mlađi ili stariji, nije dugo prepušten sam sebi, pa i stihiji, i ne može da misli da je sve što radi i najbolje. Samozadovoljstvo može da ga nadvlada i eliminiše želju za ulaganjem novih napora. Povremeno prisustvo novih lica unosi promenu u svakidašnji ambijent. Najzad, neposrednom kontrolom stiže se izvestan uvid u rad, uspeh pitomaca i nastavnika. Prema tome, kontrola ima višestruki značaj za pravilnije usmeravanje nastavnog procesa, otklanjanje grešaka i nedostataka, sprovođenje analiza i izvlačenje pouka za dalji rad, mada je retko koji nastavnik svesrdno dočekuje. Kada je dovoljno samokritičan i sposoban da sagleda uspehe i nedostatke, nastavnik će lako i odmereno poučiti svoje vaspitanike i otkloniti nedostatke. Ali kad svoju krivicu prebacuje na njih i grdi sve redom da bi sačuvao svoj autoritet, postići će suprotan efekat od onog koji želi, pogotovo ako pre nagli i pod neposrednim utiskom počinje da ređa slabe ocene. Naravno da ni indolentnost prema mišljenju kontrole nije dobra.

Nisu retke pojave da pri kontroli, pojedini nastavnici, u nameri da prikažu najbolji efekat svog rada, neprirodnim držanjem, previsokim stilom, žurbom, izvesnom zunjenošću, krutošću ili drugim, postignu sasvim suprotan efekat od onog koji bi trebalo i ne pokažu kako zaista rade. Takvim nastavnicima kontrola ne koristi. Ne koriste ni kontrole koje su više formalne. Čemu služi kontrola ako traje desetak minuta? Kakav se uvid može steći kada se sluša samo deo odgovora jednog pitomca, ili izlaganje nastavnika samo pri kraju časa? Nije bez uticaja i ličnost onog ko kontroliše, njegov čin, rang, položaj i sl. Lako se može zapaziti da mnogi pitomci, a i nastavnici tada više paze kako se ponaša onaj koji kontroliše nego šta misli o gradivu. Posmatraju kako reagira na odgovore, gledaju da li nešto zapisuje, da li se slaže ili ne slaže sa onim što je predmet rada i sl. Ovakva atmosfera na pojedinim časovima najčešće zahteva da se taj čas ponovi u „normalnim uslovima”.

Poseban vid kontrole i sticanje uvida u rad nastavnika u pojedinim školama ostvaruje se specijalno ugrađenim uređajima za slušanje (prisluškivanje) redovnog toka nastave, ili se to snima i na magnetofonsku traku. Da li ovo više šteti ili koristi? Nepovoljan uticaj je već u tome što nastavnik najčešće zna da se njegov rad prati, a kad za to saznaju i vaspitanici, ni njima nije svejedno. I mali šum koji se proizvodi pri uključivanju uređaja u rad odmah ih upozorava da su pod prismotrom, mada ne znaju tačno pod čijom. To odvlači pažnju od rada. Oni misle: ko sluša, kakav ima cilj, koliko će trajati, kakav će utisak ostaviti, da li postavljati nejasna pitanja, da li propitivati slabe i slabije kad već neko sluša, ili to odgoditi za neki drugi čas, da li uopšte unositi humor i vedrinu i sl.? Na kraju, da li se ovim putem može realno i objektivno zaključiti o radu nastavnika? Korisno je što nastavnik još u pripremi zna za to te će raditi odgovornije, ozbiljnije i studioznije. Pritome će to podsticati na primernu radnu atmosferu i veću odgovornost u radu. Snimljeni čas može se po potrebi i reprodukovati radi pouke i samokontrole pojedinog nastavnika, što je preporučljivo i za početnika. Da li ovim načinom ne ograničavamo slobodu akcije nastavnika i vaspitanika? Nije li to izvesno ispoljavanje nepoverenja prema nastavniku?

Kakve mere će preduzeti nastavnik ako mu se pitomac pre časa izvini što nije naučio, ili to učini tek kad ga prozove. Jedan odgovor za sve teško je dati. U ovakvim situacijama najbolje je individualno rešavati i preduzimati ono što je najkorisnije, vodeći računa o ličnosti pojedinca, njegovim mogućnostima i vaspitnom efektu na pojedinca i kolektiv.

Pored navedenih vanrednih nastavnih situacija mogu se pojaviti i druge. Pojedinci su povremeno ili redovno nezadovoljni ocenom iz pismenog, usmenog ili praktičnog rada, nekad i ocenom u celini, pre semestra, na kraju izučavanja predmeta, pa i ispitom iz jednog ili više predmeta, a uporedo s tim i svojim rangom u grupi i klasi. Isuviše obimni zahtevi više nastavnika mogu negativno da se odraze na rad iz jednog predmeta. Veći broj slabih ocena, „steđen” u kraćem vremenskom periodu iz jednog ili više predmeta, ta-

kođe je problem za razmišljanje. Neočekivano nizak plasman na nekom međusobnom takmičenju, na kraju semestra u grupi — klasi i sl. takođe može biti signal za uzbunu.

Sve navedene situacije su stalni pratilac nastavnog procesa, te neosporno zahtevaju od svakog nastavnika da je stalno obavješten i o onim pojavama i događajima koji se dešavaju kad on nije na nastavi, ili su pitomci na vežbi, logorovanju, da stalno prati njihov uspeh, da što potpunije upozna bar osnovne osobine pojedinaca, neophodne za uspešan rad.

Pored osnovnog zadatka obrazovanja nastavnik ne sme ni za momenat da izgubi iz vida vaspitni uticaj i da pravilnim postupanjem pomaže nastavni proces i stvara povoljnu nastavnu atmosferu, prevazilazeći pri tom sve što je zastarelo.

Unapređivanje nastavnog procesa. U aktivnosti nastavnika mora se uvek imati u vidu krajnji cilj celokupne vaspitnoobrazovne delatnosti. Taj momenat nas upućuje da dublje razmišljamo o učvršćivanju i daljem razvijanju svih pozitivnih svojstava i vrlina pojedinaca i kolektiva. To ostvarujemo stalnom brigom za čoveka, smišljenim i elastičnim postupcima u obuci i radu. Ali elastičnost ne sme ići na uštrb doslednosti u ma kojoj, pa i vanrednoj, nastavnoj situaciji. To sve zahteva stalno usavršavanje metoda, ulaganje maksimum napora i stalno poboljšavanje nastavnog procesa.

Međutim, pri većem broju (više stotina) časova, kad je nastavnik maksimalno opterećen, nekad i preopterećen svakodnevnom nastavom, što u praksi nije redak slučaj, on čak i uz najbolju volju teško može da za duži period održi tempo i kvalitet nastave na visini, a pogotovo da je stalno unapređuje. Kod takvog nastavnika povremeno nastupa osetan fizički i psihički zamor i on svesno ili nesvesno zaostaje u radu. Ne stiže da sprovede pripremu za obuku, pismene radove pregleda na brzinu, ubrzano proverava znanja radi ocenjivanja, slabije predaje, zapušta disciplinu, nedosledno i neadekvatno se postavlja u pojedinim vanrednim nastavnim situacijama i sl. Dakle, mnoga pitanja slabije rešava nego ranije. Sve to znatno kvari i narušava već ostvarenu nastavnu atmosferu. Taj proces je još uočljiviji u kolektivu, jer pitomci iz raznih razloga: zbog stava, odnosa, postupka, ocene, opomene za nedisciplinu i sličnog koriste se takvim momentima da manifestuju svoje nezadovoljstvo. Zbog svega toga treba uvek imati na umu da pogrešno data činjenica, cifra, podatak, slabo pokazana radnja, neadekvatan primer ili ma koji drugi oblik improvizacije i površnosti u radu, neće ostati nezapaženi. Tim pre ako smo se u ranijem radu afirmisali kao strogi u oceni rada drugih, ispravljanju grešaka i uporni u stvaranju niza drugih pozitivnih navika.

Usavršavanje nastavnog procesa nikada ne ide stalnim usponom. Nekad je prisutan i poneki činilac koji negativno deluje a nekad moramo početi od pozitivnih navika pitomaca, odnosa, a posebno sa početnicima i dr. Jer, ne može se sve odjednom stvoriti, razviti i usavršiti. Mora se imati logičan redosled, prihvatljiv za sve. Svaki nastavnik objektivno ima mogućnosti da, ako posvećuje

dovoljno pažnje i studiozno se unosi u analizu pređenog puta, svoj rad usmeri na težišna pitanja.

Koja će pitanja povremeno ili duže vreme dominirati u radu nastavnika biće stvar procene uslova, stanja i problema. Ako, npr., veći deo pitomaca završne godine školovanja, pri izvođenju praktične obuke sa vojnicima (tzv. hospitovanje), ne ispoljava potrebnu i očekivanu umešnost u radu, ne zna lepo da iznese gradivo, to je znak očitog podbačaja ne samo nastavnika, već i celog kolektiva, pa se to mora hitno ispravljati. Sličnih primera ima ne mali broj i u mnogim drugim aktivnostima i pri formiranju profila budućeg mladog starešine (podoficira i oficira).

Proces usavršavanja rada neosporno usporava i otežava povremeno samozadovoljstvo zbog postignutog proseka visoke ocene na kraju semestra, uspešno sprovedenog zadatka, primerne formule discipline i sl. Umesto da se uspesi i započeti procesi svestranije sagledaju i na osnovu njih razvije i usavršava dalji rad, postignuti uspeh se neadekvatno eksploatiše, opadaju motivacije, volja i interes za dalje pojačane napore.

Što se u toku nastave dalje ide, sve je više raznovrsnijih nastavnih situacija u kojima samokritičan, pravilno usmeren, odmeren, elastičan nastavnik, pravovremenom i celishodnom analizom pređenog puta, usavršava svoju aktivnost u nastavi i bogati je dragocnim iskustvom iz sopstvene prakse. Ako tako postupa i ne ponavlja uočene greške, relativno će brzo prevazići početne teškoće, mada to nije ni jednostavno ni lako. Za sticanje sopstvenog iskustva korisno je i iskustvo drugih. Pre svega, pojedini racionalni postupci treba da se uzimaju u obzir i na pogodan način uklope u sopstvenu nastavnu praksu. Time bogatimo sopstveno iskustvo i slobodnije delujemo u praksi.

Usavršavanje celokupne aktivnosti nastavnika i pitomaca prolazi kroz određene „kritične tačke” uspeha i padova, sa propratnim pojavama većih i manjih oscilacija. One su dokaz da nastavni proces nikad nije toliko usavršen da ne treba više ulagati napore za dalje usavršavanje. Ali pri neuspehu ne treba ići linijom manjeg otpora, već smelo samokritički sagledati stvarne razloge i uzroke i na osnovu toga preduzeti mere koje će u konkretnoj situaciji dati najbolje rezultate.

Još od samog početka rada nastavnik ima u vidu ceo tok, završetak i cilj koji želi da ostvari. Takvo pristupanje zahteva da i pripreme budu usmerene ka njemu. Na to nas upućuje i davno poznata pedagoška pouka: „Dobar lovac mora gađati uvek ispred cilja”. Dobar nastavnik i vaspitač treba da predviđa i stalno preduzima one mere i postupke koji će obezbediti najveći efekat.

Zbog navedenih razloga posebno se podvlači potreba stalne, blagovremene i objektivne procene svake nastavne aktivnosti, kako bi se izbeglo neadekvatno postupanje i nepotrebna lutanja.

Ako početni i dalji rad usmerimo ka stvaranju razvijanju i usavršavanju nastavnog procesa, uspeh neće izostati.

Razmatranje osnovnih situacija u kojima se svaki nastavnik može povremeno naći, jasno ukazuje da veština vaspitanja nije sama sebi cilj, već potreba svakog nastavnika, bez obzira na broj časova i grupa sa kojima radi, vrstu predmeta i njegovo mesto u sklopu celokupnog školovanja. Sasvim je onda razumljivo da svaki onaj nastavnik koji ima dužnost da izvodi nastavu iz obimnijeg predmeta objektivno ima i složeniji zadatak, pa i veću odgovornost, jer vremenski duže ispoljava uticaj na formiranje ličnosti vaspitanika.

Major
Mirko OKLOBĐIJA